

AZƏRBAYCAN DİLİNİN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА
METHODOLOGY OF TEACHING THE AZERBAIJANI LANGUAGE

UOT 159.9.

Lamiyə Mübariz qızı Kərimova

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti

Humanitar fənlər kafedrasının müəllimi

[https:// orcid.org / 0009-0008-7009-6921](https://orcid.org/0009-0008-7009-6921)

E-mail: lamiyosmanova@gmail.com

[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(3\).265-268](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(3).265-268)

ƏCNƏBİ SÖZLƏRİN DİLİMİZƏ TƏSİRİ

Lamiya Mubariz Karimova

teacher of the department of Humanities of

Azerbaijan State Oil and Industry University

THE INFLUENCE OF FOREIGN WORDS ON OUR LANGUAGE

Ламия Мубариз гызы Керимова

преподаватель кафедры Гуманитарные науки

Азербайджанского Государственного Университета Нефти и Промышленности

ВЛИЯНИЕ ИНОСТРАННЫХ СЛОВ НА НАШ ЯЗЫК

Xülasə. Məqalədə Azərbaycan dilinin qorunması və düzgün istifadəsi məsələləri araşdırılır. Tədqiqatın məqsədi dilimizdə yayılmış leksik və qrammatik yanlışlıqları müəyyənləşdirmək və onların aradan qaldırılması yollarını təklif etməkdir. Müzakirə olunan əsas problemlər arasında türkcədən və digər xarici dillərdən alınan sözlərin düzgün istifadəsi, ictimai yerlərdə və reklam lövhələrində rast gəlinən dil qüsurları, tərcümə səhvləri və orfoqrafik uyğunsuzluqlar yer alır. Nəticədə, Azərbaycan dilinin qorunması və inkişafı üçün dövlət qurumları və cəmiyyətin üzərinə böyük məsuliyyət düşdüyü, mediada və ictimai sahələrdə dil qaydalarına ciddi nəzarətin vacib olduğu qənaətinə gəlinir.

Açar sözlər: *Azərbaycan dili, dilin qorunması, leksik səhvlər, reklam dili, tərcümə problemləri, dil siyasəti, ictimai yazılar*

Abstract. The article examines the issues of the protection and correct use of the Azerbaijani language. The aim of the study is to identify the lexical and grammatical errors common in our language and to suggest ways to eliminate them. The main problems discussed include the correct use of words borrowed from Turkish and other foreign languages, language errors found in public places and on billboards, translation errors and orthographic inconsistencies. As a result, it is concluded that state institutions and society have a great responsibility for the protection and development of the Azerbaijani language, and that strict control over language rules in the media and public spheres is necessary.

Keywords: *Azerbaijani language, language protection, lexical errors, advertising language, translation problems, language policy, public posts.*

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы сохранения и правильного использования азербайджанского языка. Цель исследования – выявить распространенные лексические и грамматические ошибки в нашем языке и предложить пути их устранения. Среди основных обсуждаемых проблем – правильное использование слов турецкого и других иностранных языков, языковые ошибки, встречающиеся в общественных местах и на рекламных щитах, ошибки перевода и орфографические несоответствия. В результате делается вывод, что на государственных учреждениях и обществе лежит боль-

шая ответственность за защиту и развитие азербайджанского языка, важен строгий контроль языковых правил в средствах массовой информации и общественной сфере.

Ключевые слова: азербайджанский язык, сохранение языка, лексические ошибки, язык рекламы, проблемы перевода, языковая политика, публичные записи

Giriş

Dil hər bir xalqın kimliyini, tarixini və mədəniyyətini əks etdirən ən mühüm amillərdən biridir. Tarix boyu dillər bir-biri ilə təmasda olmuş, qarşılıqlı təsir nəticəsində yeni sözlər və ifadələr yaranmışdır. Bu təsir ticarət, müharibələr, elm və texnologiyanın inkişafı, qloballaşma və informasiya texnologiyalarının geniş yayılması ilə daha da güclənmişdir. Azərbaycan dili də bu prosesdən kənarda qalmamış, müxtəlif dövrlərdə ərəb, fars, rus, ingilis və digər dillərdən çoxsaylı sözlər qəbul etmişdir. Bəzi əcnəbi sözlər dilimizdə tam mənimsənilmiş, bəziləri isə orijinallığını qoruyaraq istifadə olunmuşdur.

Bu məqalədə əcnəbi sözlərin Azərbaycan dilinə təsiri, onların müsbət və mənfi tərəfləri, həmçinin dilimizin bu təsirlər qarşısında necə qorunmalı olduğu araşdırılacaqdır.

Əsas hissə

Azərbaycan dili tarix boyu müxtəlif xarici təsirlərə məruz qalmışdır.

Xüsusilə, islamın yayılması ilə ərəb və fars sözləri dilimizə daxil olmuşdur. Bu sözlər əsasən dini, elmi və ədəbi sahələrdə geniş yayılmışdır. Məsələn, “kitab”, “elm”, “mədəniyyət”, “ədalət”, “həyat”, “mövcud” kimi sözlər ərəb mənşəlidir. Fars dilindən isə “pəncərə”, “xəstə”, “düşmən”, “şəkər”, “bəhanə” kimi sözlər dilimizə keçmişdir.

Çar Rusiyası və Sovet dövründə rus dilindən çox sayda söz dilimizə keçmişdir. Bu təsir xüsusilə texniki, elmi və rəsmi terminlərdə özünü göstərmişdir. “Proses”, “fakt”, “nümunə”, “komissiya”, “dəftərxana”, “briqada” kimi sözlər rus dilindən alınmışdır.

Müasir dövrdə qloballaşma və informasiya texnologiyalarının inkişafı nəticəsində ingilis dilindən bir çox sözlər dilimizə daxil olmuşdur. Xüsusilə, “internet”, “menecer”, “marketing”, “startup”, “layihə”, “kompüter”, “online”, “brend” kimi sözlər geniş istifadə edilir [1, s. 744].

Bu gün Azərbaycanda internet mediası sürətlə inkişaf edir. Xəbər saytlarının sayı getdikcə artır, lakin bu, bir çox hallarda dilimizin korlanmasına səbəb olur. Xüsusilə mətbuat orqanları və yeni yaranan xəbər portalları dil normalarına riayət etmirlər. Yazılı mediada – qəzet və jurnal-

larda, eləcə də internet saytlarında orfoqrafik, grammatik və üslub xətalalarına tez-tez rast gəlirik. Ən geniş yayılmış səhvlərdən biri isə cümlədə söz sırasının pozulmasıdır [2, s. 256].

Son illərdə dilimizə çox sayda alınma söz daxil olub. Bu proses müəyyən mənada təbii sayılsa da, bəzi yad ünsürlər dilimizdə lazımsız şəkildə geniş yayılıb. Qloballaşma dövründə elm və texnologiyanın inkişafı ilə yeni anlayışlar yaranır, bu da dilimizə yeni sözlərin daxil olmasına səbəb olur. Buna baxmayaraq, biz ana dilimizi qorunmalı və saflığını qorumağa çalışmalıyıq. Bunun üçün isə qəbul olunmuş qanunlara əməl edib, dilimizdə mümkün olduğu qədər yad sözlərdən istifadə etməməliyik.

Xüsusilə rus dilindən keçmiş çoxlu sözlər gündəlik ünsiyyətdə və mətbuatda geniş istifadə olunur. Tarixən rus dili ilə sıx əlaqədə olduğumuz buna səbəb olub. Lakin bu, həmin sözləri gündəlik istifadədə saxlamağımız üçün bir bəhanə olmamalıdır. Məsələn, “xolodilnik” əvəzinə “soyuducu”, “vilka” əvəzinə “çəngəl”, “ruçka” əvəzinə “qələm”, “kuxna” əvəzinə “mətbəx”, “pol” əvəzinə “döşəmə”, “patalok” əvəzinə “tavan”, “ventilyator” əvəzinə “sərinkeş” kimi Azərbaycan dilinə uyğun qarşılıqları var və bunların işlədilməsi daha doğru olar. Əgər ailə mühitində uşaqlar ilk dəfə düzgün sözləri eşitsələr, gələcəkdə yad sözlərdən istifadə etməzlər [5, s. 198].

Mətbuatda və gündəlik danışqda ən çox işlənən rus sözlərindən biri də “astanovka”dır. Televiziya kanallarında, xəbər saytlarında və məqalələrdə bu sözə çox rast gəlirik. Halbuki, onun Azərbaycan dilində qarşılığı “dayanaq”dır. Eyni vəziyyət “şofer” (sürücü), “probka” (tıxac), “varata” (darvaza), “fortoçka” (nəfəslik) kimi sözlər üçün də keçərlidir. Çoxları bu sözlərin Azərbaycan dilində mövcud olan qarşılıqlarını bilmədiklərindən və ya vərdis etdiklərindən onları işlətməyə davam edirlər.

Bundan başqa, “sroçni” (təcili), “karoçi” (xülasə), “daje” (hətta), “vsyo” (vəssalam), “temboli” (ələlxüsus), “srazı” (dərhal), “imenni” (məhz) kimi ifadələr də gündəlik danışqda geniş yayılıb. Halbuki, bunların hər biri üçün dilimizdə uyğun qarşılıqlar mövcuddur və onlardan istifadə etmək daha doğrudur.

Televiziya və internet mediasında ən çox işlənən yad sözlərdən biri də “moyka”dır. Şəhərdə avtomobil yuma məntəqələrinin əksəriyyətinə də bu söz yazılıb. Halbuki, Azərbaycan dilində bunun “avtoyuma” və ya “maşın yuma məntəqəsi” kimi qarşılıqları var. Hətta nüfuzlu xəbər saytları və televiziya da bu səhvə yol verirlər. Məsələn, “Maşını moykaya qoydu, qayıdanda yerində tapmadı”, “Moykadan maşını oğurladılar” kimi başlıqlara tez-tez rast gəlirik. Halbuki, dilimizin saflığını qorumaq istəyiriksə, bu cür səhvlərə yol verməməliyik.

Dilimiz bizim milli kimliyimizin əsas göstəricisidir və onu qorumaq hər birimizin borcudur. Alınma sözlərin həddindən artıq istifadəsi dilimizin zənginliyinə zərər vurur. Bunun qarşısını almaq üçün mətbuat orqanları, televiziya və internet media düzgün dil qaydalarına riayət etməli, eyni zamanda, hər birimiz gündəlik ünsiyyətdə Azərbaycan dilinin imkanlarından tam istifadə etməliyik.

Məsələn, “Hər kəsi salamlayıram” ifadəsi Azərbaycan dilinin qaydalarına uyğun deyil. Düzgün variant “Hamını salamlayıram” olmalıdır. Çünki “hər kəs” fərdi olaraq insanları bildirir, “hamı” isə ümumiləşdirici anlayışdır. Bu kimi yanlış istifadələr türkcənin təsirindən qaynaqlansa da, Azərbaycan dilində işlədilməsi doğru deyil.

Bundan başqa, “çağrı mərkəzi” ifadəsi də dilimizə yad olan “çağrı” sözündən istifadə etməklə formalaşmışdır. Azərbaycan dilində “çağırış” sözü mövcuddur və daha uyğun hesab edilir. Məsələn, “Çağırış Mərkəzi” ifadəsi işlədilsə, həm dil qaydalarına uyğun olar, həm də anlaşılmaqlıq yaranmaz.

Dilimizin əsas problemlərindən biri də reklam və ictimai yazılarda rast gəlinən səhvlərdir. Küçələrdə, dövlət müəssisələrində və ticarət obyektlərində xarici dillərdə yazılmış lövhələr, qeyri-dəqiq tərcümələr və qaydalara zidd ifadələr geniş yayılıb. Məsələn, Bakı Dəmir Yol Vağzalının adı müxtəlif yerlərdə fərqli formalarda yazılıb: “Bakı Dəmir Yol Vağzalı”, “Bakı Dəmiryol Vağzalı” və “Bakı Dəmir Yolu Xəstəxanası”. Halbuki bu adlar vahid bir qaydaya əsasən yazılmalıdır.

Reklam sahəsində də problemlər var. Şəhərin müxtəlif yerlərində “Parking”, “Rent A Car” kimi ifadələr açıq şəkildə işlədilir. Halbuki bunların Azərbaycan dilində qarşılığı var – “Parklanma”, “Avtomobil kirayəsi”. Xarici dil-

lərə meyillilik, tərcümə zamanı yol verilən səhvlər və qeyri-peşəkarlıq nəticəsində belə hallarla tez-tez rastlaşırıq [3, s. 312].

Digər bir problem isə xarici adların üstünlük təşkil etməsidir. Məsələn, bir dükanın adı böyük hərflərlə “Luxury Garden” kimi yazıldığı halda, onun Azərbaycan dilindəki qarşılığı – “Gül Bağçası” xırda hərflərlə verilir. Bu, həm dilimizin, həm də milli kimliyimizin hörmətsizliyə məruz qalmasına səbəb olur.

Bəşəriyyətin keçdiyi uzun tarixi yol göstərir ki, hər bir xalqın mövcudluğu onun dilinin yaşaması ilə birbaşa bağlıdır. Əgər bir xalqın dili unudulursa və istifadə olunmursa, həmin xalq da zamanla tarix səhnəsindən silinir. Dil sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil, o, bir xalqın mədəniyyətini, tarixini və kimliyini özündə əks etdirən ən mühüm dəyərlərdən biridir. Dillər də canlı varlıq kimi zamanla dəyişir, zəifləyir və hətta yox ola bilər. Latin dili buna ən bariz nümunədir. Bu dil bir zamanlar Avropanın elm və mədəniyyət dünyasında mühüm yer tutsa da, bu gün əsasən tibb və hüquq sahəsində bəzi terminlərdə yaşamaqdadır.

Ölən təkcə latın dili deyil. Tarix boyunca yüzlərlə dil yox olmuş və bir çoxu da bu prosesin astanasındadır. ABŞ-ın Milli Coğrafiya İnstitutunun araşdırmalarına görə, dünyada hər on dörd gündə bir dil məhv olur. Bu, dillərin müxtəlif səbəblərdən sıradan çıxdığını göstərir. Dillərin ölümü əsasən iki amillə bağlıdır: birincisi, xarici təsirlər nəticəsində ana dilinin yad sözlərlə dolması, ikincisi isə bu dildə danışanların sayının azalmasıdır. Dilin digər dillərin təsiri altına düşməsi, öz sözlərindən çox alınma sözlərə yer verməsi onun zəifləməsinə gətirib çıxarır. Bəzi mütəxəssislər bunu “dilnin intiharı” adlandırır. Bununla belə, dillərin bir-birinə təsir etməsi və müəyyən dərəcədə qarşılıqlı əlaqədə olması yeni bir hadisə deyil. Tarixin müxtəlif dövrlərində mədəniyyətlər və dillər bir-birindən təsirlənmiş, nəticədə dillər daxilində alınma sözlər yaranmışdır. Bu, qloballaşmanın və mədəni əlaqələrin bir hissəsidir. Dünyada yalnız özünəməxsus sözlərdən ibarət heç bir dil yoxdur. Hər bir dil digər dillərdən müəyyən sözlər götürmüş və onları öz sisteminə uyğunlaşdırmışdır. Əsas məsələ isə, ana dilini qoruyaraq onun inkişafını təmin etmək və yad təsirlərin onu sıradan çıxarmasına imkan verməməkdir.

Gündəlik həyatımızda fərqi nə varmadan yanından keçdiyimiz bir nümunə də paytaxt və regionlarımızdakı ticarət obyektlərinin adlarıdır. Əksəriyyətinin adı xarici dillərdədir və bu, ana dilimizə olan sayğısızlığın bariz nümunəsidir. Bunun səbəbi isə daha çox ticarətdə fərqlənmək və brend adı yaratmaq istəyi ilə izah edilsə də, nəticə olaraq doğma dilimizin kölgədə qalmasına gətirib çıxarır [4].

Xüsusilə, Bakının küçələrində rast gəldiyimiz reklam lövhələri sanki xarici bir şəhərdə olduğumuz təəssüratını yaradır. Məsələn, “Victoria mebel”, “Golden Fitness”, “Lady Star”, “Kontakt Home” kimi adlar Azərbaycan dilinin orfoqrafiya və qrammatika qaydalarına uyğun gəlmir. Hətta əlifbamızda olmayan W hərfi kimi simvolların geniş istifadə olunur. Bu isə tək cə dilə qarşı hörmətsizlik deyil, həm də uzun illər davam edən bir mənəvi laqeydlidir. Bu problemin qarşısını almaq üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 1 noyabr 2018-ci ildə “Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” fərman imzalamışdır. Bu fərmana əsasən, Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitorinq Mərkəzi yaradılmışdır. Mərkəzin əsas vəzifəsi dövlət dilinin tətbiqinə nəzarət etmək, media və reklamlarda ədəbi dil normalarının qorunmasını təmin etməkdir. Belə tədbirlər

dilimizin qorunması və onun gələcək nəsillərə düzgün şəkildə ötürülməsi baxımından mühüm addımlardır.

Nəticə

Əcnəbi sözlərin Azərbaycan dilinə təsiri danılmazdır. Bu təsir bəzən müsbət, bəzən isə mənfi olur. Dilin zənginləşməsi və müasir texnologiyalarla ayaqlaşması üçün bəzi əcnəbi sözlərin qəbulu qaçılmazdır. Lakin bu prosesə nəzarət olunmazsa, ana dilimizin orijinallığını itirməsi və milli kimliyimizin zəifləməsi təhlükəsi yarana bilər. Buna görə də, əcnəbi sözlərin dilimizə təsirini minimuma endirmək, onların istifadəsini normallaşdırmaq və Azərbaycan dilinin inkişafını təmin etmək üçün cəmiyyət, alimlər, media qurumları və dövlət qurumları birlikdə hərəkət etməlidir. Dilimizi sevmək və qorumaq hər bir vətəndaşın borcudur.

Problemin aktuallığı. Bu məqalənin aktuallığı ondan ibarətdir ki, əcnəbi sözlərin dilimizə təsiri kimi vacib problemi özündə əks etdirir.

Problemin yeniliyi. Bu mövzuda geniş araşdırmalar aparılmış və bu tədqiqatlar məqalədə öz əksini tapmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Elm sahəsində çalışan şəxslər və gənc tədqiqatçılar məqalədəki materiallardan istifadə edilə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası // Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti // - Bakı: Şərq-Qərb, - 2019, -744 s
2. Quluyev, İ.Ə. Dil və cəmiyyət: Azərbaycan dili müasir dövrdə. Bakı: Elm və Təhsil, - 2021. - 256 s.
3. Vəliyev, C.S. Azərbaycan dilinin leksik və qrammatik qaydaları. Bakı: Maarif, - 2018. - 312 s.
4. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti. // Azərbaycan dilinin qrammatikasına dair normativ aktlar // - Bakı: - 2022, - rəsmi sənəd.
5. Həsənov, E.R. Reklam dilində üslub və tərcümə problemləri // - Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, - 2020. - 198 s.

Redaksiyaya daxil olub: 27.05.2025